

סגלה

גליון לתורה ולתעודה המופיע מעת לעת

מאת

יעקב ישראל סטל

גליון 11 • חג הפסח, תש"פ

מכּה משולשה:

מוטיב פייטני, פירושיו ומקורו

בארבע יצירות פייטניות שונות הזכיר ר' אלעזר בירבי קליר, מגדולי פייטני ארץ ישראל הקדמונים, שמצרים נענשו על שעבודם לישראל בפורענות משולשת. אך הבנת דבריו מעורפלת למדי, בעיקר מפאת שלא נחשף מקורם המדרשי, אם אכן הם נסמכו על מקור מדרשי. אביא אפוא את הדברים בלשונו, ואנסה להבינם ולהבהירם.

א. המקורות

[א] שבעתא ז'שמרת אות ליל זה להשתלש', ליום טוב ראשון של פסח שחל להיות ביום שלישי:

הזאת עוררה ברית אבות שלושה

ענמים הכו מפה משלשה

הוא הלילה עלה בכתרים עד שלושה

עברי הטרף עוגות למלאכים שלושה

ענות בו שירה בקדשה משלשה¹.

ביאור: 1 הזאת עוררה ברית אבות שלושה: זכות התורה ('הזאת', על-שום דברים ד מד) שעתידה להינתן לישראל בצאתם ממצרים עוררה את הברית שכרת הקב"ה עם שלושת

* הפניה ביבליוגרפית מלאה נרשמה, בדרך כלל, בהופעתה הראשונה בלבד.

1 ע' פליישר, 'מבנים סטורפיים מעין-אזוריים בפיוט הקדום', הספרות, ב (תשל), עמ' 211.

"סגולה" - אוצר חביב: דבר נכבד ונחמד (פירוש רש"י ואבן-עזרא, שמות יט ה)

האבות (שמות ב כד: וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת בְּרִיתוֹ אֶת אֲבֹתָם אֶת יִצְחָק וְאֶת יַעֲקֹב). השווה שמות רבה, ל לו: "אע"פ שעשו [ישראל] תשובה לא יצאו משם אלמלא זכות האבות... בזכות התורה שעתידין לקבל... ללמדך, שבזכות כל אלו יצאו". | 2 **ענמים**: המצרים. על-פי בראשית י יג. **מכה משולשה**: ראה בגוף המאמר. | 3 **הוא הלילה**: ליל חמשה עשר בניסן. ואין כוונתו ללילה ממש, כי ביקור המלאכים (עליו מדבר בטור הבא) היה ביום (בראשית יח א: "כחום היום"), שהפייטן נקט "הוא הלילה" רק בגלל שזו שבעתא לליל יום טוב ראשון של פסח ו'הוא הלילה' בשמות יב מב משמש כפסוק מסגרת. **עלה**: נתעלה. **בכתרים עד שלוש**: איני יודע פירושו. ואולי: בלילה זה שיצאו ישראל לחירות והיו לעם, זכו בשלושת הכתרים המנויים במשנת אבות, ד יג: "כתר תורה וכתר כהונה וכתר מלכות" (ש' אליצור). | 4 **עברי**: אברהם אבינו; על-שום בראשית יד יג. **הטריף**: האכיל, נתן מזון (על לשון 'טרף', עי' משל ל ח; תהלים קיא ד). **עוגות**: מצות. **למלאכים שלוש**: לשלושת המלאכים. עי' בראשית יח ו. | 5 **ענות בו שירה בקדש משולשה**: לומר בו (ביום הפסח) את שירת הקדושה המשולשת: "קדוש, קדוש, קדוש" וגו'.

[ב] שבעתא 'ושמרתה ארוחת ראש גילי', ליום טוב ראשון של פסח שחל להיות ביום שלישי:

וְשִׁמְרְתָהּ אֲרוּחַת רֹאשׁ גִּילִים לְשִׁלְשָׁה
פֶּסַח מִצֵּה וּמְרוֹר סְעוּדָתוֹ לְשִׁלְשָׁה
הוא הַלֵּילָה אֵיבֵד פּוּטִים בַּמִּכָּה מְשִׁלְשָׁה².

ביאור: 1 **ארוחת ראש גילים**: את סעודת ליל פסח, שהוא ראש לכל מועדי השמחה, שהוא חל בחודש הראשון וגם נזכר ראשון בפרשיות המועדות (ויקרא כג; במדבר כח). **לשלשה**: לאכול בה שלושה מאכלי מצווה, המפורטים בטור הבא. | 2 **סעודתו לשלשה**: לשלש את סעודתו. כלומר, לאכול את שלושה מאכלי המצווה שנמנו כאן. | 3 **הוא הלילה**: הוא ליל פסח. **איבד**: הקב"ה הרג. **פוטם**: מצריים, והכנינו על-שום בראשית י ו. **במכה משולשה**: ראה בגוף המאמר.

[ג] קדושתא אסירימ אשר בכשר שעשעת' ליום טוב ראשון של פסח:

הַמִּשְׁכּוֹ אַחֲרֶיךָ בַּמְדַּבֵּר כְּבִהְמָה
וְצוּרֵיהֶם הַמִּמָּת בְּשִׁלּוֹשׁ מְהוּמָה
זַעְמוּ בְּעֵשֶׂר מִכּוֹת בְּאֵף וּבִקְמָה
חֲנוּנִיךָ בְּפִסּוֹחַ וְגִנוּן לְרַחֲמָה³.

ביאור: כל המחרוזת הם דברי הפייטן להקב"ה בלשון נוכח. 1 **הומשכו אחריך במדבר כבהמה**: ישראל נמשכו אחרי הקב"ה ויצאו למדבר כפי שבהמה נמשכת אחר בעליה. השווה תנ"ב, אמור, ט (והמקבילות): "אמרו ישראל: רבנו של עולם, אדם אנחנו וכבהמה תושיענו, לפי שאנו נמשכין אחריך כבהמה". אך אין מדובר שם בהמשכותם של ישראל אחרי הקב"ה ביציאתם ממצרים למדבר, ואולי כך היה במדרש שלפני הפייטן או שכן הוא פירש את המדרש.

2 ש' אליצור, 'שבעתות קלידיות ללילי פסחים על פי ימות השבוע', ספר זכרון לפרופ' מאיר בניהו, בעריכת מ' בר-אשר ואחרים, ירושלים תשעט, עמ' 989.

3 מחזור פסח: לפי מנהגי בני אשכנז לכל ענפיהם, מהדורת י' פרנקל, ירושלים תשנ"ג, עמ' 108.

והשווה: ירמיה ב. ב. | 2 **וצוריהם:** את המצריים. **בשלוש מהומה:** ראה להלן בגוף המאמר. | 4 **חנונין:** ישראל, שאתה חונן ומרחם עליהם. **בפסח וגנון לרחמה:** רחמת עליהם בפסחה ודילוג על בתייהם (עי' שמות יב יג) ובהגנה עליהם.

[ד] קדושתא 'אסירי פרך בהאנקם' לשבת חמישית (אחת השבתות שבין 'שבת החודש' לחג הפסח):

ראה ראיתי יגונך, שועתך עליה
כובד סבלך בעול יפיפה עגלה
לוחצין בשלש המימות אשכלה
מה יפו דודיך אחותי כלה⁴.

ביאור: כל המחרוזות הם דברי הקב"ה לישראל. 1 **ראה ראיתי יגונך, שועתך עליה:** על-פי שמות ג ז: "ויאמר יי: ראה ראיתי את עני עמי אשר במצרים, ואת צעקתם שמעתי מפני נגשיו". | 2 **סבלך:** עולך, עול המצרים; על-פי שמות ו ז: "סבלת מצרים". **יפיפה עגלה:** כינוי למצרים, על-פי ירמיה מז כ. | 3 **לוחצין:** את המצרים הלוחצים ומשתעבדים בכס, בישראל. **בשלוש המימות:** בשלוש מכות. **אשכלה:** אהרוג את המצריים. 'אשכלה' הוא מלשון "למה אשכל גם שניכם" (בראשית כז מה). | 4 **מה יפו דודיך אחותי כלה:** שיה"ש ד י.

ובכן, בשני הפיוטים הראשונים נזכר שהמצריים הוכו "מכה משולשה" (א,ב), גם פיוט אחר מזכיר שהקב"ה המם את הצוררים המצריים "בשלוש מהומה" (ג), ובפיוט אחר מבטיח הקב"ה שהוא עתיד להפרע מלוחצי ישראל "בשלש המימות" (ד). אמנם הבחנה חשובה עומדת בין שני הפיוטים הראשונים לאחרונים בנוגע להזכרת הפורענות המשולשת. שני הפיוטים הראשונים הם מסוג שבעתא שנועדו להיאמר בליל יום טוב ראשון של פסח שחל ביום השלישי בשבוע, דבר שאיפשר לפייטננו להעשיר את תוכנם השגור של הפיוטים לפסח, בהופכו את הרמז ליומו של השבוע לאחד מיסודותיהן של שתי השבעות, ולחזור שוב ושוב, במרביתן המכרעת של טורי השבעות, על פרטי שלושה שונים ורבים הנוגעים לחג הפסח – ואפילו בצורה רחוקה – ועניינים אחרים הנגזרים משורש 'שלש'⁵. וכך, בהקשר הזה, מופיעים הטורים: "ענמים הכו מכה משולשה" (א); "הוא הלילה איבד פוטים במכה משולשה" (ב). אך לא כן בשני הפיוטים האחרונים (ג,ד), המזכירים את הפורענות המשולשת בלא כל אילוץ המחייב את הזכרת המספר שלוש⁶, ומכך שהזכרתם לעניין הוא הרבה יותר משמעותי.

הבחנה מהותית נוספת מצויה בין שני פיוטי השבעות לשני הפיוטים האחרים, הקדושתאות: פיוטי השבעות (א,ב) מזכירים את הפורענות המשולשת בנוגע למכת בכורות, והדבר ברור

4 ע' גאולה, 'קדושתא לשבת חמישית' (לסדר 'ראה ראיתי') לר' אלעזר הקליר', גנוי קדם, ה (תשסט), עמ' 32.

5 ראה את ניתוחן של השבעות מהזווית הזו אצל: אליצור, שבעות קליריות, עמ' 985-988.

6 על הבחנה זו, באופן חלקי, העירה לנכון אליצור, שבעות קליריות, עמ' 989, ביאור לטור 3.

במיוחד בשבעתא ב: “הוא הלילה איבד פוטים במכה משולשה”, היינו, מכה שאירעה בליל פסח (הוא הלילה) והמיתה את המצריים (איבד פוטים), בשונה משאר המכות שלא בהכרח הביאו לידי מיתה. וכפי הנראה, גם בשבעתא א נתכוון הפייטן בדווקא למכת בכורות, מהסמכת “ענמים הכו מכה משולשה” לטור שלאחריו: “הוא הלילה עלה בכתרים עד שלוש”, הוא ליל פסח. וזהו גם שבפתיחת שבעתא זו נתפייט: [א*] “ושמרת אות ליל זה להשתלש / אימנו בפדות וישע משולש”⁷. היינו, הקב”ה חיזק את הלילה הזה, ליל יום טוב ראשון של פסח, בפדות וגאולה וישועה משולשת, כי מכתם של מצרים היתה ישועתם של ישראל. לעומת זאת, בשני הפיוטים האחרים (ג,ד) מופיעה הפורענות המשולשת בהקשר לכל המכות שנפרעו מן המצרים, ואפשר שכך גם משתמע מפיוט קלירי נוסף, המדבר על פורענות מצרים המשולשת באופן עקיף, אגב הזכרת הפורענות העתידה לבוא על עמלק עשו אדום שתהיה דוגמת המכות שהוכו המצרים, וכן נתפייט שם:

[ה] סלוק ‘אלהים אל דמי לך’, מהקרובה ‘אזכיר סלה זכרון מעשים’ לשבת פרשת זכור:

מתי תתנשא ותתרום
וזכר אמר פיך קומם
בשלש עתות עמלק להם
בשלש מיתות זכרם להם
5 בשלש ימי אפלה נגהם להעמם
בשבעה ימי עברה להרשימים
בעשרת מיני שמד להאשימים⁸.

ביאור: כל הקטע הוא בקשה מהקב”ה על הגאולה העתידה והנקמה מעמלק אדום. 2 **זכר אמר פיך קומם**: תזכור את מאמר פיך, לגאול את ישראל ולהינקם מאויביהם, לקיימו. 3 **בשלש עתות**: שלוש פעמים ‘עתה’ שנאמרו בנקמה מהגויים, בישעיה לג י: “עתה אקום יאמר יי, עתה ארום, עתה אנשא”. **עמלק להם**: להטיל בורע עמלק מהומה ובהלה. 4 **בשלש מיתות**: שלושה סוגי מות: “המק בשרו והוא עמד על רגליו; ועינו תמקנה בחריהן; ולשונו תמק בפיהם” (זכריה יד יב; כן בפירוש מבית מדרשו של רש”י, ראה: פיוטים לארבע פרשיות [...]) עם פירוש רש”י ובית מדרשו, בעריכת הרב א’ אייזנבך, ניויורק תשעד, עמ’ פג). **להדמם**: להכרית. 5 **בשלש ימי אפלה נגהם להעמם**: תחשיך את אורם של עמלק אדום שלושה ימים, כפי שהמצרים לקו (עי’ שמות י כב-כג). השווה פסיקתא דר”כ, ז יב, עמ’ 134: “חושך ואפלה שמשו בארץ מצרים שלושת ימים... אבל תוהו ובהו, לא שמשו בעולם הזה. ואיכן עתידין לשמש? בכרך גדול של רומי - נוסה עליה קן תוהו ואבני בהו” (ישעיה לד יא). כלומר, רומי

7 פליישר, מבנים סטורפיים מעין אזוריים, עמ’ 211. ביאור: **ושמרת אות ליל זה**: על-פי שמות יג י: “ושמרת את החקה הזאת למועדה מימים ימימה”. **להשתלש**: כנראה: שישתבח בכבודן של שלוש מצוות: פסח, מצה ומרור. הצלעית השנייה נתפרשה בפנים.

8 סדר עבודת ישראל: נוסח אשכנז, מהדורת י’ בער, רדלייים תרכח, עמ’ 668.

עתידה ללקות בתוהו ובהו בנוסף לחושך ואפילה. וכך משמע מפסיקתא דר"כ, ז יא, עמ' 133 בסופו. | 6 | בשבעה ימי עברה: בשבעה ימי כעס. להרשימים: לרשום אותם לרעה. | 7 | בעשרת מיני שמד להאשימם: להענישם בעשרה מיני פורעניות.

בחציה השני של המובאה הוקבלו בבירור הנקמה העתידה מאדום לזו שנפרעו בעבר ממצרים, שזו עתידה להיות כדוגמת זו: "שְׁלֹשֶׁת יָמֵי אֶפְלָה", כמו מכת חושך שלקו המצרים; "שִׁבְעָה יָמֵי עֲבָרָה", בדומה למכות מצרים שכל אחת מהן שימשה שבוע ימים⁹; "עֶשְׂרֵת מִיָּי שְׁמֹד", כדוגמת מצרים שלקו בעשר מכות. כל זאת בהתאם לתפיסה הנודעת, ש"כל מכות שהביא הקב"ה על המצרים, הוא עתיד להביא על אדום, שנאמר (ישעיה כג ה): 'כִּפְאֲשֶׁר שָׁמַע לְמִצְרַיִם, יִחִילוּ כְּשָׁמַע צֹר'¹⁰. ומכיון שכך ייתכן, שכן גם יש להבין את "בְּשָׁלֹשׁ מִיתוֹת זָכָרם לְהַדְמָם", היינו, יכריתו את אדום בשלושה מיני מיתות כשם שהיה במצרים – ובמיוחד לנוסח אחד מכת"י הגניזה: "בְּשָׁלֹשׁ הַמִּיתוֹת זָכָרם לְהַדְמָם"¹¹, ממש כלשונו בקדושתא ד! – ומכך שגם מצרים לקו "בְּשָׁלֹשׁ מִיתוֹת", כדברי פייטננו ביצירותיו לחג הפסח: "צוֹרְרֵיהֶם הִמָּכֶת בְּשָׁלֹשׁ מְהוּמָה" (ג), ובסגנונות דומים.

ובכן, סקרנו את הופעותיה של פורענות מצרים המשולשת בפייטנות של ר' אלעזר בירבי קליר ואת הקשריה, וכעת הגיעה השעה להבין מהי אותה "מְכָה מְשֻׁלָּשָׁה", "שְׁלוֹשׁ מְהוּמָה" או "שְׁלֹשׁ הַמִּיתוֹת".

ב. הצעות פרשניות

ניתן לטעון באופן פשטני למדי, שהכל דבר אחד הוא, והכוונה היא למכה או מהומה תקיפה וחזקה, שהסיפרה שלוש נאמרת לעתים כסמל לחוזק ועוצמה. כך בלשון מקרא, כמו: 'וְהָחוּט הַמְשֻׁלָּשׁ לֹא בְמַהֲרָה יִנָּתֵק' (קהלת ד יב)¹², וכך בלשון חכמים, כגון: "עיגלא תילתא", העגל משובח¹³. אך נראה שסגנון פשטני זה אינו כה מתאים לקלירי, ואכן חכמים שונים הציעו פרשנויות שונות לאותה "מְכָה מְשֻׁלָּשָׁה" ודומותיה, אך לא תמיד דבריהם מכוונים. במרבית קובצי פרשנות הפיוטים האשכנזית צרפתית הקדומה נתפרש הטור: "צוֹרְרֵיהֶם הִמָּכֶת בְּשָׁלֹשׁ מְהוּמָה" (פיוט ג) על שלושה סוגי המוות של המצריים בטביעתם בים סוף, כדרשת 'מכילתא דרבי ישמעאל' על אתר: "הרשעים שבהן היו מטורפין כקש, הבינוניים כאבן, הפקחים שבהן צללו כעופרת במים אדירים"¹⁴. כלומר:

9 עי' תנ"ב, וארא, יד.

10 תנ"ב, בא, ו. ו. וכך במדרשים נוספים, למשל: פסיקתא דר"כ, ז יא, עמ' 133; שמות רבה, ט יג, ועוד.

11 הובא אצל: ש' שפיגל, אבות הפיוט: מקורות ומחקרים לתולדות הפיוט בארץ ישראל, בעריכת מ"ח שמלצר, ניוירוק וירושלים תשנז, עמ' 145 ביאור לטור 106.

12 גם "שְׁלֹשֶׁם עַל קָלוֹ" (שמות יד ז) נתפרש מלשון גבורה, ראה: תרגום אונקלוס על אתר ומפרשים נוספים.

13 ראה בבלי, שבת יא ע"א, ובפירוש רש"י שם. וכך גם פירש רש"י במגילה ז סע"א; סנהדרין סה ע"א ועוד.

14 מכילתא דר' ישמעאל, פרשת בשלח, מסכתא דויהי, פרשה ה, מהדורת הורוויץ-רבין, עמ' 133.

וצוריהם: מצריים. הממתה: שנאמר (שמות יד כד): "ויהם את מחנה מצרים".
בשילוש מהומה: בשלשה מיני מיתה - "במצולות כמו אבן" (שם טו ה); "צללו
 כעופרת" (שם, פסוק י); "יאכלמו קש" (שם, פסוק ז). ואמרינן במכיל'תא: רשעים
 מטורפים קש, בינונים כאבן, צדיקים כעופרת¹⁵.

ואולם קשה לקבל פירוש זה, כי מההקשר נראה שהפייטן אינו מדבר בקריעת ים סוף אלא
 במכות מצרים, ושמא במכת בכורות דווקא, כפי שגם מסתבר מיעודה של קדושתא זו ליום
 טוב ראשון של פסח ולא ליומו האחרון של החג, שאז נקרע הים לפני ישראל¹⁶. ושמא מפאת

¹⁵ כת"י בודפסט, ספריית האקדמיה ההונגרית למדעים, אוסף קויפמן A 384 (מתכ"י: F12668), דף 162א. כאן
 ולהלן הדגשתי את הדיבורים המתחילים מן הפיוט.

פירוש זה לטור הפייטן המדובר מופיע, כאמור בפנים, במרבית כתביידי של פרשנות הפיוטים האשכנזית:
 צרפתית, ולפעמים בניסוח קצר יותר, כמו בכת"י ברלין, ספריית המדינה Or. Qu. 798 (מתכ"י: F10054), דף
 78א: "וצוריהם הממת בשילוש מהומה: הרשעים קש, בינונים כאבן, הפקחים כעופרת". במפתח פירושי
 הפיוטים שערכה א' הולנדר נרשמו **תשעה עשר** כתביידי המחזיקים פירוש לפיוטנו (ראה: E. Hollender,
Clavis Commentariorum of Hebrew Liturgical Poetry in Manuscript, Leiden and
 (Boston 2005, p. 426). **בשלושה** מהם, כלל לא נתפרש הטור "וצוריהם הממת בשילוש מהומה" (כת"י
 מוסקבה, אוסף גינצבורג 1665 [מתכ"י: F48679], דף 71א; מינכן, ספריית מדינת בווריה Cod. hebr. 88
 [מתכ"י: F1673], דף 72א; ניוירוק, בית המדרש לרבנים 4466 [מתכ"י: F25368], דף 73א), ומן השאר -
שנים עשר כתביידי הסכימו לפירוש הנוכחי, ו**ארבעה** כתביידי אחרים נקטו פירושים אחרים, שיוואו להלן
 בפנים. ואילו הם כתביידי - בנוסף לשניים שכבר נרשמו - שהסכימו לפרשנות הנוכחית: בודפסט, ספריית
 האקדמיה ההונגרית למדעים, אוסף קויפמן A 400 (מתכ"י: F12591), עמ' 130 עמודה ב; בראונשווייג,
 מוזיאון המדינה Ms. R 2386 (מתכ"י: F18894), דף לו ע"א; המבורג, ספריית המדינה והאוניברסיטה
 Cod. hebr. 17 (מתכ"י: F26278), דף 264 עמודה ג; לונדון, הספרייה הבריטית Add. 11639 (מתכ"י: F4948), דף
 293א; מוסקבה, אוסף גינצבורג 615 (מתכ"י: F43927), דף 22א עמודה ג [נדפס: E. Hollender, *Piyyut*
 3 * Commentary in Medieval Ashkenaz, Berlin 2008, p. 709 (מתכ"י: F11597), דף 98א; פרמה, ספריית הפלטינה Cod. Parm. 1002 (מתכ"י: F27555), דף 117ב;
 פרמה, ספריית הפלטינה Cod. Parm. 3205 (מתכ"י: F13920), דף 101ב עמודה ג; פרמה, ספריית הפלטינה
 Cod. Parm. 3507 (מתכ"י: F14015), דף 765; ציריך, אוסף יסלון 9 (מתכ"י: F75001; 'מחזור נירנברג'),
 דף 94א. כל כתביידי הובאו בסדר אלפבית של שמות הספריות והסיגנטורות.

¹⁶ כך גם טענה לנכון ש' אליצור נגד פרשנותו של י' פרנקל לטור המדובר ("וצוריהם הממת בשילוש מהומה").
 פרנקל במהדורתו לפיוט, אימץ את פירושו של הראשונים (בלא לציין שפירושו מבוסס עליהם!), ש"שלוש
 מהומה" הוא שלושה סוגי מיתות המצריים בים סוף (ראה: מחזור פסח, עמ' 108, ביאור לטור 3), ועל כך
 העירה אליצור: "ייתכן שנרמזת כאן דרשה אחרת שנעלמה מעינינו, שכן העניין מופיע בהקשר של ראשון של
 פסח ולא של קריעת ים סוף" (אליצור, שבעתות קליריות, עמ' 989, ביאור לטור 3. אך במאמר מוקדם יותר
 הביאה אליצור את הסברו של פרנקל - לצד הסברים אחרים - ללא הסתייגות מפורשת. ראה: ש' אליצור,
 'מבית מדרשם של פייטננו הקדומים', דרך אגדה, יב [תשעג], עמ' 284, ביאור לטור 2). וכבר ר' נפתלי צבי
 יהודה ברלין, הנצי"ב מוולוז'ין (תקעז-תרנג, 1816-1893), שלל פירוש זה מכח הטענה "דלא מייירי ביה כלל
 בזה היום" של קריעת ים סוף (מכילתא דרבי ישמעאל [...] עם חדושים וביאורים [...] ברכת הנצי"ב, פרשת
 בא, מסכתא דפסחא, פרשה ז, מהדורת הרב י' שפירא, ירושלים תשנז, עמ' לו). כלומר, קדושתא זו לא נועדה
 ליום בקיעת הים (שביעי של פסח) וממילא לא מסתבר שהפייטן ידבר בה בעניין קריעת ים סוף. ומשום כך

זאת יש מפרשני הפיוט הקדמונים שנטו מהביאור הנפוץ ופירשו באופן שונה: **"הממתה בשילוש מהומה:** באחת משלש מהומות שהבטיח הקב"ה לעשות לשנאי ישראל, אחת בימי משה, ואחת בימי סיסרא, ואחת בימי שמואל"¹⁷. פירוש זה – המבוסס על מדרש שאינו לפנינו בנוסח כזה¹⁸ – מפרש את **"בְּשִׁלוֹשׁ מְהוּמָה"** מלשון **שליש**, אחד חלקי שלושה, ולא במשמע של **כפול שלוש**. ולדעתי, הבנת **"בְּשִׁלוֹשׁ"** במשמע **"שליש"** רחוקה מפשוטו של פיוט¹⁹. שתי הצעות ביאור אחרות הובאו בפירוש הפיוטים שליקט וערך ר' אהרן ב"ר חיים הכהן, מחכמי צרפת, בשנת ד'תתקפז (1227):

בשילוש מהומה: כמו²⁰ לקו באצבע נ' מכות, שהרי כל מכה ומכה היתה של ה' מכות, ועל הים לקו ביד הגדולה, וכתב' על הים (שמות יד כד): **"ויהם את מחנה מצרים"**. ע"א [=עניין אחר]: **שילוש:** דאג'דה²¹ בפ' דק גיד הנשה: ג' כוסות האמור'ות במצרים,

הוא מציע פירוש חלופי, ראה להלן, ליד הערה 35.

- 17 מינכן, ספריית מדינת בווריה Cod. hebr. 393 (מתכ"י: F1124), דף 129ב. וכך גם בקובץ פירושים שבכת"י ציריך, הספרייה המרכזית Heid. 139 (מתכ"י: F2681), דף 37ב: **"הממת בשילוש מהומה:** באחת (ו)משלוש מהומות שהבטיח הקב"ה לעשות לשנאי ישראל, אחת בימי משה, ואחת בימי סיסרא, ואחת בימי שמואל". בכת"י זה נכתבו בין השיטין ובשולי הדפים הצעות פירוש חילופיות שמקורן מענף פרשני השונה מהענף המיוצג בגוף כתב'היד, ואף במקרה שלנו, נרשמה בשולי העמוד הצעת פירוש חילופית: **"כקש, כאבן, כעופרת"**, שהיא כמובן מבוססת על הפירוש האחר המצוי בענף הפרשני האחר.
- 18 ראה מדרש שמואל, יג ג, מהדורת ש' בובר, מהדורה שנייה מתוקנת, וילנא תרפה, עמ' 42: **"אמר רבי אבא בר כהנא: שלש מלחמות של מהומה הבטיח הקב"ה שהוא עושה לישראל, ושלשתן עשה להם: הראשונה בימי יהושע, ויהם יי לפני ישראל וגו' (יהושע י י); השנייה בימי סיסרא, ויהם יי את סיסרא וגו' (שופטים ד טו); והשלישית בימי שמואל, ויהם יי שמואל מעלה וגו', וירעם יי בקול גדול ויהם' (שמו"א ז י)". רבי סימון מוסיף תרתי: ויהם את מחנה מצרים' (שמות יד כד); ויהם ביום ההוא תהיה מהומת יי רבה בהם' (זכריה יד יג). ולא פליגין, מה דאמר רבי סימון – לשעבר, מה דאמר רבי אבא בר כהנא – לכשתבוא בהם". וכפי הנראה, פרשנו המדבר על **"שלש מהומות שהבטיח הקב"ה לעשות לשנאי ישראל – אחת בימי משה, ואחת בימי סיסרא, ואחת בימי שמואל"**, היא כשיטת רבי אבא בר כהנא, **בהחלפת** המהומה **שבימי יהושע** עם **"ויהם את מחנה מצרים" שבימי משה**, כהוספתו של רבי סימון. וכנוסח הזה לא מצאתי. ראה גם: מדרש תהלים, יח יח, מהדורת ש' בובר, וילנא תרנא, עמ' 147. והשווה, בהקשר רחוק יותר: בבלי, חולין צב ע"א; הובא להלן, הערה 22.**
- 19 ניתן היה לומר, שבעלי הפירוש גרסו בפיוט: **"הממת בשליש מהומה"**. אך מה נעשה ובשני כתב'היד שהביאו את הפירוש הובא הטור בלא כל שינוי מהנוסח שלפנינו: **"הממת(ה) בשילוש מהומה"** (עי' לעיל, ליד הערה 17 ובה), ואף בעדי הנוסח של הפיוט לא תועד נוסח **'בשליש'** (ראה: מחזור פסח, עמ' 108, שינוי נוסחאות לטור 3), אלא לכל היותר התלבטות בין כתיב חסר למלא (**'בשילוש'** או **'בשלוש'**), כך לפי עדי הנוסח שנאספו במהדורת ש' אליצור ומ' רנד לקדושתא זו, במסגרת ההדרת פיוטי הקלירי לחג הפסח שבהכנה. תודתי נתונה להם על רשותם להשתמש בנתוני עדי הנוסח שאספו.

20 כנראה צ"ל: **"כמה"**.

21 כנראה צ"ל: **"באגדה"**.

אחד בימי משה וכו' ²². **הממתה**: ולא היממתה, כדכתיב (דברים ז כג): "והמם מהומה גדולה" ²³.

פירושו הראשון מבוסס על דעת רבי עקיבא, ש"כל מכה ומכה שלקו המצרים במצרים היתה של חמש מכות, ועל הים לקו מאתים וחמשים מכות" ²⁴. וכנראה הבין הפרשן, ש"שילוש מהומה" הוא לשון ריבוי והפרזה, ולא דווקא כפול שלוש, ולפיכך העדיף לפרשו דווקא על-פי שיטת רבי עקיבא שהגדיל להרבות את מכות מצרים על הים. אולם כבר נוכחנו בקושי לפרש את דברי פייטננו על מהומת מצרים בקריעת ים סוף, שמסתבר יותר שדבריו נאמרו על מכת בכורות ²⁵. וכך גם פירושו השני של פרשנו מוקשה למדי, כי לפיו מתפרש 'בְּשִׁלוֹשׁ' במשמע 'שליש', וכאמור, פרשנות זו רחוקה מפשטו של פיוט ²⁶.

הצעה פרשנית אחרת, מחודשת למדי, ניתנה בפירוש פיוטים מאוחר שנכתב ביידיש בידי חכם בלתי ידוע, שכמסתבר פעל במרחב האשכנזי (צפון איטליה?) במאה החמש-עשרה. בפירוש זה נתפרש הטור הפייטני המדובר באופן כזה: "אונ' איר ליידיגר מַצְרִים די הושטו ור טומילט מיט דרייא מול ור טומלונג. פִּי, דרייא מול הבן די נְבִיאִים גיזגט נְבִיאָה אויף מַצְרִים וויא זי ור וואשט זולן ווערדן" ²⁷. ובתרגום לעברית: "ומצרים מעניהם שהממת בהימום שלוש פעמים. פִּי־רוש: שלוש פעמים התנבאו הנביאים כיצד יימחו מצרים" ²⁸. והכוונה היא לנביאים ישעיהו, ירמיהו ויחזקאל, שכל אחד מהם התנבא על חורבן מצרים ²⁹. אך כמובן שהצעה פרשנית זו

²² בבלי, חולין צב ע"א: "אמר רבא: שלשה כוסות האמורות במצרים, למה? אחד ששתה בימי משה, ואחד ששתה בימי פרעה נכה, ואחד שעתידיה לשתות עם כל העובדי כוכבים". והכוונה לשלוש פעמים 'כוס' בחלומו של שר המשקים: "וְכֹס פְּרָעָה בְּיָדִי, וְאָקַח אֶת הָעֵגְבִים וְאָשַׁח אֹתָם אֶל פֹּס פְּרָעָה, וְאָתַן אֶת הַפֹּס עַל כַּף פְּרָעָה" (בראשית מ יא). כן פירש רש"י, חולין שם.

²³ פירוש הפיוטים לר' אהרן ב"ר חיים הכהן, כת"י אוקספורד, ספריית הבודליאנה 271 Laud. Or. (מתכ"י: F16666), דף 172. על פירוש פיוטים זה ועל מלקטיו עורכו, ראה: א' גרוסמן, 'פירוש הפיוטים לר' אהרן בר' חיים הכהן', באורח מדע: מחקרים בתרבות ישראל מוגשים לאהרן מירסקי במלאת לו שבעים שנה, בעריכת צ' מלאכי, לוד תשמו, עמ' 451-468; הרב ל"י חריטן, 'פירוש ר' אהרן ב"ר חיים הכהן לפיוטי חג השבועות', חצי גבורים פליטת סופרים, ח (אלול תשעה), עמ' קלח-קמג.

²⁴ מכילתא דר' ישמעאל, פרשת בשלח, מסכתא דויהי, פרשה ו, עמ' 114. וכך במקורות תנאיים נוספים.

²⁵ עי' לעיל, ליד הערה 16 ובה.

²⁶ עי' לעיל, ליד הערה 19.

²⁷ לונדון, הספרייה הבריטית Add. 18695 (מתכ"י: F4981), דף 441. הניקוד בכתב-היד. מחבר או מעתיק חטיבה פרשנית זו אינו ידוע. יש חוקרים המייחסים את העתקת כתב-היד כולו – כולל חטיבת פירושי הפיוטים הנוכחית – לר' מנחם אולדנורף (אשכנזי וצפון איטליה; נולד בשנת ה'ר"ד, 1450), אך בכתב-היד ניכרות כתיבותיהן של ידיים שונות, ונראה כי רק החלק האחרון המכיל את תרגום הסליחות (דפים 160-173) הועתק על ידו. וכך עולה גם מן הקולופון של כתב-היד. העיר על כך יואל בינדר בהערותיו הנוספות לתרגומו של המאמר: א' קופפר, 'רשימות ציונים אוטוביוגרפיים מאת ר' מנחם אולדנורף בכתב יד עברי', ירושתנו, יא (בדפוס), הערה 3.

²⁸ תודתי לידידי הרב יואל בינדר על התרגום לעברית.

²⁹ ראה: ישעיהו יט-כ; ירמיהו מו; יחזקאל כט-לב. כל אחד מנביאים אלו התנבא כמה נבואות על חורבן מצרים אך

דחוקה ביותר, שכן הפייטן על פורענותה של מצרים **בימי משה** בעוד ששלושת נביאים אלו התנבאו על חורבן מצרים **של זמנם!**

ג. מכה, השחתה ומגפה

בארבעה או בחמשה פנים נתפרש הטור: “וְצֹרְרֵיהֶם הִמָּמַתְתָּ בְּשִׁלּוֹשׁ מְהוּמָה”, בפירושיהם של רבותינו הראשונים כמלאכים³⁰, ובכולם לא מצאנו מנוח. נראה אם כן, שאחד מרבותינו האחרונים זכה לעמוד על הפירוש הנכון, הוא ר’ נפתלי צבי יהודה ברלין, הנצי”ב מוולוז’ין, ונתקיים בהסברו: “טבא חדא פלפלתא חריפתא ממלי צני קרי”³¹.

את ביאורו מבסס הנצי”ב מוולוז’ין על דברי ‘מכילתא דרבי ישמעאל’ על מכת בכורות שהושמדו בה גם אלילי מצרים: “ובכל אלילי מצרים אעשה שפטים אני יי’ (שמות יב יב) ... שפטים, שפוט, שופטי, שפטים - נרקבים, נבקקים, נגדעים, נשרפים. נמצינו למדים, שעבודה זרה לוקה בארבעה דרכים, ועובדיה בשלושה - במכה, בהשחתה ובמגפה”³². שלוש הפורענויות שלקו בהן הבכורות נלמדו משמות יב יג: “וְרָאִיתִי אֶת הָהֶם וּפְסַחְתִּי עֲלֵכֶם, וְלֹא יִהְיֶה בְכֶם נֶגֶף לְמִשְׁחִית בְּהֶמְתִּי בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם”, ולפי שמקרא זה מדבר בהצלת ישראל ממכת בכורות הרי שיש להסיק מכך על פורענותן של המצרים:

‘ולא יהיה בכם נגף’, מלמד שבמצרים היתה מגפה; ‘למשחית’, מלמד שבמצרים היתה השחתה; ‘בהכותי’, מלמד שבמצרים היתה מכה. מלמד, שלקו המצריים באותו לילה בשלושה מיני פורענויות³³.

ועל-פי המבואר ב’מכילתא דרבי ישמעאל’ - שבזמנו עוד לא נודע ‘מכילתא דרבי שמעון בר יוחאי’ - כותב הנצי”ב מוולוז’ין בביאורו על אתר: “ועובדיה בשלושה” וכו’³⁴. היינו שייסד ביוצר יום שני של פסח: ‘צורירימו הממת בשלש מהומה’...³⁵. היינו, “וְצֹרְרֵיהֶם הִמָּמַתְתָּ

פרשנו הגדיר אותן כנבואה אחת משום הופעתן הרצופה, ושמא הוא התייחס לנביאים ולא לנבואות, כלומר: שלושה נביאים התנבאו על חורבן מצרים. ואפילו אם נאתר בספרי הנביאים נבואות נוספות על חורבן מצרים, אין פרשנו מתייחס אלא לדברי הנבואות או לנביאים המורכבים.

30 מסופקני אם ההצעה האחרונה, המופיעה בפירוש הפיוטים היידישאי, מקורה בתורת הראשונים (כמו הרבה מפירושי הפיוטים שנכתבו בתקופה המאוחרת) או פירושו העצמאי של הפרשן המאוחר, ולפיכך נקטתי לשון ספק: “בארבעה או בחמשה פנים...”.

31 בבלי, מגילה ז ע”א, והוא מ”היינו דאמרי אינשי”.

32 מכילתא דר’ ישמעאל, פרשת בא, מסכתא דפסחא, פרשה ז, עמ’ 24.

33 מכילתא דרבי שמעון בן יוחאי, שמות יב יג, מהדורת י”נ אפשטיין וע”צ מלמד, ירושלים תשטו, עמ’ 16 [=מדרש הגדול, שמות שם, מהדורת מ’ מרגליות, ירושלים תשנז, עמ’ קצ]. והשווה מדרש לקח טוב, שמות יב יג: “ולא יהיה בכם נגף למשחית בהכותי”: שלשה מיני מכות היה מכה בהם - נגף ומשחית והכאה”.

34 עד כאן הוא ציטוט מתוך ‘מכילתא דרבי ישמעאל’.

35 מכילתא דרבי ישמעאל [...] עם חדושים וביאורים [...] ברכת הנצי”ב, פרשת בא, מסכתא דפסחא, פרשה ז, מהדורת הרב י’ שפירא, ירושלים תשנז, עמ’ לו. פירוש זה - בכלל הצעות פירוש אחרות ובלא להכיר

בְּשִׁלוֹשׁ מְהוּמָה, שִׁיעוּרוֹ: אֶת הַבְּכוֹרוֹת הַמִּמֶּת וְהַרְגַּת “בְּשִׁלוֹשׁ מִיָּנִי פוֹרְעָנוֹת”, בְּמַגִּיפָה, בַּהֲשַׁחַתָּה וּבַהֲכָאָה. וְהַטּוֹר אֲכָן מְדַבֵּר בְּמַכַּת בְּכוֹרוֹת, כְּפִי שֶׁגַּם מִסְתַּבֵּר מִעֲנִינֵינוּ שֶׁל הַפִּיּוֹט.

ד. ‘מכה משולשה’ על־שום מה?

בסופו של דבר נתברר, כפי הנראה, מהי אותה “מכה משולשה”, “שלוש מהומה” או “שלוש המימות”. ואולם מפני מה נפרעו מן המצרים במדה זו? משום מה לקו דווקא בפורענות משולשת? אפשר שגם כאן שימשה ההנהגה של מדה כנגד מדה.

מדתו של הקב“ה לנהוג עם ברואיו במדה כנגד מדה. הנהגה זו ניכרת כבר מסיפורי המקרא, והודגמה רבות במדרשי חז“ל³⁶. גם עונשם של המצרים – גם במכות שלקו במצרים וגם בפורענות שלקו על הים – נעשה במדה כנגד מדה, כמפורש בכמה וכמה מדרשים, ואביא בקצרה את אחד המפורסמים שבהם:

עשר מכות – כולן מדה כנגד מדה. דם, למה הביא עליו דם? לפי שלא היו מניחין בנות ישראל לטבול מטומאתם, כדי שלא יהיו פריין ורביין. **צפרדעים** למה הביא עליהם? מפני שהיו משתעבדין בישראל ואומרים להן: הביאו לנו שקצים ורמשים, לפיכך ‘ותעל הצפרדע’, בשעה שהיו מוזגין את הכוס מתמלא מן הצפרדעים. **כינים** למה? ששמו את ישראל מכבדי חוצות ושוקים, לפיכך נהפך עפרם לכינים, והיו חופרין אמה על אמה ולא היה שם עפר. **ערוב** למה? שהיו המצרים אומרים לישראל צאו הביאו לנו דובים ואריות, כדי להיות מצירין בהם, לפיכך הביא הקב“ה עליהן חיות מעורבבות. **דבר** למה? מפני ששמו את ישראל רועי בקר ורועי צאן, ורועי גמלים בהרים ובקעות ובמדברות, כדי שלא יפרו וירבו. **שחין** – מפני ששמו את ישראל לחום להם חמין ולצנן להם צונן, לפיכך לקו בשחין, שלא יכלו ליגע בגופן. **ברד** – מפני ששמו את ישראל נוטעי גנות ופרדסים ואילנות וכרמים, לפיכך הביא עליהן ברד ושבר אילנותיהן. **ארבה** למה? מפני ששמו את ישראל זורעי חטין ושעורים, לפיכך הביא עליהן ארבה, יאכלו כל מה שזרעו להם ישראל...³⁷.

ועתה אפשר, שגם פורענותם של מצרים ב’מכה משולשה’ היא במדה כנגד מדה, שהם גזרו על ישראל גזרה משולשת, כפי שהעניין מפורש במדרש ואף נתפייט באחד מפיוטיו של ר’ אלעזר בירבי קליר.

את דברי הנצי”ב מוולוז’ין – הציע לימים ע’ גאולה. ראה: גאולה, קדושתא לשבת חמישית, עמ’ 32, ביאור לטור 107.

36 ראה, למשל, בכל החומר המרובה שנאסף בפרסומים הבאים: י’ יעקבס, מידה כנגד מידה בסיפור המקראי, אלון־שבות תשסו; הרב א”י פסין, מדה כנגד מדה, א-ד, ירושלים תשסט-תשפ.

37 תנחומא, וארא, יד. הקטע מצוטט כאן בדילוגים שלא סימנתי. וראה עוד את המדרשים הנוספים שקיבץ הרב א”י פסין, מדה כנגד מדה, א, ירושלים תשסט, עמ’ רלט ואילך.

במדרש קהלת רבה נדרש הפסוק "עיר קטנה ואנשים בה מעט, ובא אליה מלך גדול וסבב אותה, ובנה עליה מצודים גדלים" (קהלת ט יד), באופן הבא:

'עיר קטנה' זו מצרים. 'אנשים בה מעט', אלו ישראל, שנאמר (דברים י כב): 'בשבעים נפש ירדו אבותיך מצרימה' וגו'. 'בא אליה מלך גדול', זה פרעה. 'סבב אותה ובנה עליה מצודים גדולים', שגור גזרות קשות זו מזו, שמנען מתשמיש המטה, ומשך להם בערלה, וגדל להם בלורית...³⁸.

ועל כך מוסיף ר' אלעזר בירבי קליר, שגזרות אלו הוטלו על ישראל כבר בתחילת שעבודם: "תחלת גזרות שגזרו תחלה / לעשות כלל שומי ערלה / לבטל מהם ברית מילה / ותגלחת ובלורית טהרתם לחלה / ומפרה ורביה אותם לבטלה"³⁹. וגזרות אלו נתקיימו במשך עשר שנים, כפי שהוא מפיט קודם לכן: "ועשר היו קשות... ששם הצרו בשלש לעדת מי מנה"⁴⁰, הם ישראל⁴¹. וכנראה, הוסיף הקלירי את הפרטים המיוחדים עלי פי מקורות מדרשיים שלא הגיעו לידינו⁴².

הנה כי כן, מצרים גזרו על ישראל שלוש גזירות קשות ולפיכך לקו ב'מכה משולשה', מדה כנגד מדה אופיינית ומושלמת.

אכן, אע"פ שכבר נתברר לעיל, שדברי הפייטנים על המכה המשולשת שלקו בה המצרים מתייחסים למכת בכורות – שהבכורות מתו במגיפה, בהשחתה ובהכאה – ולא כהצעת הפרשנים המסיעה את דבריהם לשלש צורות המיתה שמתו בהן המצרים בקריעת ים סוף, קש, אבן ועופרת⁴³, חרג ר' אלעזר בירבי קליר באחד מפיוטיו ואחז בשלוש הגזירות שגזרו המצרים על ישראל כסיבה וטעם – מדה כנגד מדה – למיתתם המשולשת בקריעת ים סוף! בתחילה הוא מציין: "שלש גזרות חדשו על עם". היינו, מצרים חידשו על ישראל שלוש גזירות, ולאחר מכן הוא מפרט את אותן גזירות ואת עונשם המשולש של המצרים:

38 קהלת רבה, טו טו [ד]. המובאה עלי פי מהדורת וילנא הנפוצה. על שלוש גזירות אחרות שגזר פרעה, שהן באמת שלושה שלבים של גזירה אחת – הריגת הבנים הזכרים, ראה: בבלי, סוטה יב ע"א.

39 קדושתא 'אסירי פרך בהאנקם', נדפס: גאולה, קדושתא לשבת חמישית, עמ' 37. בטורים הבאים מוסיף ר' אלעזר בירבי קליר: "במעשה נסים עצת צר הבטלה / כי אין חקמה ואין תבונה מועילה / ואין עצה נגד נוףא עילקה" (גאולה, שם, עמ' 37). וכפי הנראה, כוונתו רק לגזרה על ביטול פריה ורביה, שהיא נתבטלה במעשה נסים. ראה מאמרי 'הנס שביטל את גזירת המצרים על פריה ורביה', מוריה, שנה שלוש וואחת, גליון יא-יב (שעא-שעב), ניסן תשעב, עמ' רעט-רפ. ושם גם הצעת השערה איזה נס ביטל את הגזרה.

40 גאולה, קדושתא לשבת חמישית, עמ' 36.

41 על-שום במדבר כג י: "מי מנה עפר יעקב".

42 זמנו של מדרש קהלת רבה אינו מאוחר מהמאה הששית או תחילת המאה השביעית, והוא, לכל המאוחר, בן זמנו של ר' אלעזר בירבי קליר, ואפשר אם כן שהוא עשה שימוש במדרש. לזמנו של המדרש, ראה: מדרש קהלת רבה א-ו: מהדורה ביקורתית עלי פי כתבייד וקטעי גניזה, מהדורת מ' הירשמן, ירושלים תשעז, מבוא, עמ' טו-יט.

43 עי' לעיל, תת-פרקים ב-ג.

וְעַל כִּי גָזַר שְׁלֹשׁ גְּזֵרוֹת
עוֹרָלָה וּבְלוּרִית וְתַשְׁמִישׁ מַפְרוֹת
כִּן שְׁלֹשׁ מִיתוֹת גָּזַר בּוֹ חֲרוֹת
קֶשׁ וְאַבֵּן וְעוֹפֶרֶת בָּהֶם כְּרוֹת⁴⁴.

ביאור: 2 ותשמיש מפרות: מניעת תשמיש המיטה כדי שלא יפרו וירבו. | 3 גזר בו חרות: גזר על המצרים בחרונו. | 4 קש ואבן ועופרת בהם כרות: שהם ייכרתו וימותו בשלושה מיני מיתה - קש ואבן ועופרת. ראה להלן בסמוך בגוף המאמר.

היינו, משום שהם גזרו על ישראל שלש גזרות הם מתו בקריעת ים סוף בשלוש צורות - קש, אבן ועופרת.

אכן ספק הוא בעיני אם מקורו של העניין - מדרש כלשהו, כפי הנראה - קבע כתגמול על הגזירה המשולשת של המצרים רק את שלוש הפורענויות שבמכת בכורות, והפייטן הוא שהעביר את המוטיב לשלושה מיני המוות שבקריעת ים סוף, או שכבר במקור הדברים נאמר שגם שלוש צורות המיתה בקריעת ים סוף באו כגמול על הגזירה המשולשת של המצרים, ממש כמופיע בסילוק 'אתה אדיר מהררי טרף' לשביעי של פסח, מאת ר' יוסף בירבי ניסן, פייטן ארצישראלי אחר שפעל זמן לא רב לאחר הקלירי:

הם גָּזְרוּ גְזִירוֹת שְׁלוֹשׁ
עוֹרָלָה וְתַשְׁמִישׁ וּבְלוּרִית מַתְלוֹשׁ
לְכֵן נִיגְזְרוּ בְּמִיתוֹת שְׁלוֹשׁ
מִכָּה הַשְׁחָתָה מִגִּיפָה לְגָלוֹשׁ
קֶשׁ וְאַבֵּן וְעוֹפֶרֶת עִמָּהֶם לְתִלוֹשׁ⁴⁵.

ביאור: 1 הם: מצרים. | 2 ובלורית מתלוש: לא לגזור את הבלורית, היינו, לגדל בלורית. | 3 לכן: מדה כנגד מדה. ניגזור: מתו. במיתות שלוש: בשלושה סוגי מיתה, הנמנים בטור הבא. | 4 מכה השחתה מגיפה: שלושה סוגי המוות שמתו בהם במכת בכורות. לגלוש: לרדת במהירות. וכאן: מגיפה ומיתה מהירה. | 5 קש ואבן ועופרת: שלוש צורת המוות שמתו המצרים בים סוף. לתלוש: לעקור, וכאן בהוראה של מוות.

פייטן זה כותב במפורש, שעל שלוש הגזירות של המצרים הם נענשו בשני עונשים משולשים, גם שבכוריהם הומתו ב"מִכָּה הַשְׁחָתָה מִגִּיפָה", וגם בקריעת ים סוף הם הומתו בשלושה דרכים:

⁴⁴ סילוק 'אויבך משנאך שאון קמך' לשביעי של פסח. נדפס: ש' שפיגל, אבות הפיוט: מקורות ומחקרים לתולדות הפיוט בארץ ישראל, בעריכת מ"ח שמלצר, ניו יורק וירושלים תשנו, עמ' 170, 175-176. לדברי הפייטן, שאת הגזרות הם "חָשׂוּ על עַם", השווה תנ"כ, שמות ז: "ויקם מלך חדש על מצרים" (שמות א ח)... וכי מלך חדש היה?! אלא שחידש עליהן גזירות של פורעניות". וכעין זה בבבלי, עירובין נג ע"א.

⁴⁵ כת"י קמברידג', אוסף האוניברסיטה Add. 3372; על-פי אתר 'מאגרים' של האקדמיה ללשון העברית. שני הטורים הראשונים נדפסו אצל: ש' אליצור, 'מבית מדרשם של פייטני הקדומים', דרך אגדה, יב (תשעג), עמ' 271, ביאור לטור 7.

”קֵשׁ וְאַבְן וְעוֹפֶרֶת”. ומכך נמצאנו למדים ש’מכה משולשה’ ולשונות דומים שנאמרו בהקשר למכת בכורות הם אכן שלושה מיני הפורענות - מגיפה, השחתה והכאה, ממש כפי שביאר הנצי”ב מוולוז’ין.